

ВІРШОВАНІ АБЕТКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПОЕЗІЇ: СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ТИПОЛОГІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

VERSE ALPHABET BOOKS IN UKRAINIAN AND ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN'S POETRY: STRUCTURE, TYPOLOGY, AND DEVELOPMENTAL TRENDS

Пікалова А.О.,

orcid.org/0000-0002-9291-113X

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Статтю присвячено комплексному аналізу віршованих абеток в українській та англійськомовній дитячій поезії. Метою дослідження є виявлення особливостей організації віршованих абеток, засобів реалізації алфавітного принципу та основних тенденцій розвитку української й англійськомовної алфавітної традиції. Матеріалом дослідження слугували сучасні українські та англійськомовні віршовані абетки. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів, зокрема описовий, інтерпретаційний і зіставний методи, контент-аналіз, метод типологізації, а також елементи мультимодального та кількісного аналізу.

Аналіз українських та англійськомовних віршованих абеток засвідчив, що алфавітний принцип є основним текстоорганізовальним чинником, який визначає композицію твору, тематичну організацію, добір мовних одиниць і способи їх художньої організації. Проаналізовано основні типи сучасних українських віршованих абеток та окреслено еволюцію англійськомовної алфавітної традиції від класичних дидактичних моделей до фонологічно орієнтованих, мультимодальних і постмодерних експериментальних форм.

Доведено, що українська й англійськомовна традиції реалізують різні моделі розвитку алфавітної поезії. Українська традиція розвиває віршовану абетку переважно як самостійний поетичний жанр із широкою тематичною диференціацією, тоді як в англійськомовній літературі алфавітний принцип дедалі частіше функціонує як композиційний механізм організації alphabet books (абеток). Визначено, що однією з провідних тенденцій розвитку сучасних віршованих абеток є посилення мультимодальності, за якої взаємодія вербального та візуального компонентів розширює художній і дидактичний потенціал абетки.

Ключові слова: віршована абетка, алфавітний принцип, типологія, мультимодальність, українська та англійськомовна дитяча поезія.

This article presents a comprehensive analysis of verse alphabet books in Ukrainian and English-language children's poetry. The aim of the study is to identify the distinctive features of the organisation of verse alphabet books, examine the means of implementing the alphabetic principle, and determine the main trends in the development of the Ukrainian and English-language alphabet traditions. The research material comprises contemporary Ukrainian and English-language verse alphabet books. The study employs a range of general scientific and specialised linguistic methods, including descriptive, interpretative, and comparative methods, content analysis, the method of typological classification, as well as elements of multimodal and quantitative analysis.

The analysis of Ukrainian and English-language verse alphabet books demonstrates that the alphabetic principle serves as the key text-organising factor, determining the composition of the work, its thematic organisation, the selection of linguistic units, and the ways of their literary arrangement. The main types of contemporary Ukrainian verse alphabet books are examined, and the evolution of the English-language alphabet tradition is outlined from classical didactic models to phonologically oriented, multimodal, and postmodern experimental forms. The study demonstrates that the Ukrainian and English-language traditions represent different models of the development of alphabet poetry.

The Ukrainian tradition develops the verse alphabet book primarily as an independent poetic genre characterised by broad thematic differentiation, whereas in English-language children's literature the alphabetic principle increasingly functions as a compositional mechanism of organising alphabet books. The findings also indicate that one of the leading trends in the development of contemporary verse alphabet books is the increasing role of multimodality, whereby the interaction of verbal and visual components expands the artistic and didactic potential of the alphabet book.

Key words: verse alphabet book, alphabetic principle, typology, multimodality, Ukrainian and English-language children's poetry.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження дитячого поетичного дискурсу охоплюють різні аспекти функціонування дитячої поезії. Особливе місце серед таких досліджень посідають віршовані абетки – тексти, у яких алфавітний принцип організації поєднується з ритмом, римою і мовною грою. У віршованих абетках літера виступає не лише графемою, а й своєрідним чинником, що зумовлює вибір лексики, фонетичну організацію поетичного тексту та його семантичне наповнення. Традиційно віршовані абетки створюються з метою привернути увагу дітей до літер, сприяючи не лише засвоєнню алфавіту, а й формуванню навичок читання [41]. Лінгводидактичний потенціал віршованих абеток розглядається у поєднанні дидактичної та естетичної функцій [42]. З огляду на розуміння літер алфавіту як «першоеlementів лінгвокультури» [11], особливої актуальності набуває дослідження особливостей творення віршованих абеток в українськомовній та англійськомовній традиціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому дискурсі абетка найбільш активно досліджена в історичному аспекті, зокрема у працях, присвячених історії українських букварів та особливостям їх створення (Бондарчук О. [5], Богданець-Білоskalенко [3], Н. Дзюбишина-Мельник [8], Німчук [17], Шаркань [28]).

У західній науковій традиції дослідження «alphabet books» зосереджені переважно на питаннях поетики, ілюстративності та когнітивних аспектів сприйняття [41; 42; 40], тоді як лінгвістичні механізми організації таких текстів, зокрема фонологічні та словотвірні, висвітлено фрагментарно.

В українському науковому дискурсі віршована абетка переважно постає як окремий жанровий різновид дитячої поезії, тоді як англійськомовна традиція характеризується термінологічною диференціацією алфавітних видань залежно від їхньої структури, функцій і співвідношення вербального та візуального компонентів. У західному науковому дискурсі для позначення подібних текстів використовують терміни «alphabet books», «ABC books», «alphabet picturebooks», «concept books», «phonics books», а також «abecedary / abecedarium» [49].

Термін «alphabet books / ABC books» (абетка) традиційно використовують на позначення дитячих видань, побудованих на послідовному представленні літер алфавіту за допомогою слів, зображень або коротких текстів. Водночас «concept books» (книжки понять) розглядають як

ширшу категорію дитячих книжок, призначених для ознайомлення дітей із базовими поняттями, до якої належать і «alphabet books». Окрему групу становлять «phonics books» (фонетичні книжки) – видання, орієнтовані на навчання читання через засвоєння звуко-буквених відповідностей. Натомість поняття «abecedary» (абеткар) часто застосовується для позначення художніх, експериментальних або нетипових авторських абеток, у яких алфавіт виконує не лише дидактичну, а й структурно-композиційну та естетичну функцію [49].

У сучасних дослідженнях «alphabet books» розглядають переважно у контексті «picturebooks» (книжок-картинок) не лише як дидактичні тексти, а й як естетичні та літературні конструкції, у яких взаємодіють вербальний і візуальний компоненти [44].

Натомість «alphabet poems» (алфавітні вірші) розглядаються як окремий піджанр дитячої поезії. Такі тексти зазвичай будуються за принципом послідовного представлення літер алфавіту через окремі рядки або строфи, використовуючи риму та ритм як структурні механізми. Одночасно педагогічні дослідження підтверджують, що використання абеток сприяє розвитку словникового запасу, покращує розпізнавання літер та стимулює інтерес дітей до читання, тоді як рима і ритм виконують мнемонічну функцію [43; 31].

Однак, науковці зазначають, що сучасні ілюстровані абетки варто розглядати не як допоміжний засіб навчання грамоти, а як естетичні та літературні форми (aesthetic and literary devices), підкреслюючи необхідність їх аналізу не лише як педагогічного ресурсу, а радше як самостійного літературного жанру [44]. Зокрема, М. Санхуан простежує еволюцію жанру абетки від ранніх дидактичних моделей до сучасних мультимедальних і постмодерних форм, окреслюючи таку послідовність розвитку: дидактична абетка → тематична абетка → літературно-ігрова абетка → абетка у формі книжки-картинки → постмодерна абетка [44]. На думку дослідниці, уже у XVIII–XIX ст. сформувались дві протилежні тенденції: посилення дидактичної функції (тематичні, енциклопедичні абетки) і посилення художньо-ігрової функції через риму, гумор, нонсенс і типографічні експерименти [44, с. 44]. Одним із перших прикладів такого переходу стали нонсенс-алфавіти Едварда Ліра, у яких алфавіт перетворюється на засіб мовної гри, гумору та пародії, засвідчуючи один із перших кроків від дидактичної абетки до художньої [44, с. 47].

М. Санхуан виокремлює такі функції традиційних абеток: первинна дидактична (навчання читання); вторинна дидактична (моральна, релі-

гійна, енциклопедична); естетична та розважальна функція мови; естетична функція ілюстрацій; ігрова типографічна функція літер; розважальна функція книжки як об'єкта [44]. Сучасні абетки є одним із найкращих прикладів проникнення постмодерних тенденцій у дитячу літературу. Отже, абетка – це вже не просто «літера → слово → картинка», а складний мультимодальний текст, який може містити інтертекстуальність, метафікційність, гру зі структурою, візуальні коди, типографічні експерименти, поетичні обмеження та нонсенс [44].

У цьому ракурсі значущими виявляються такі три ключові теоретичні положення: абетки еволюціонували від дидактичного засобу до самостійного літературно-естетичного жанру; сучасні абетки поєднують освітню, поетичну, ігрову та візуальну функції; розвиток абеток демонструє перехід від простих моделей «літера → слово → зображення» до постмодерних мультимодальних форм дитячої літератури.

Попри значну кількість українських букварів, дитячих поетичних текстів і праць, присвячених історії абетки, віршовані абетки як окремий об'єкт дослідження залишаються недостатньо систематизованими. На відміну від англійськомовної традиції, де алфавітна поезія та абетки стали предметом окремих лінгвістичних досліджень, українська традиція переважно розглядає подібні тексти в межах ширшого контексту дитячої літератури. Це створює підґрунтя для порівняльного аналізу української та англійськомовної алфавітної поезії як недостатньо опрацьованого напрямку сучасних досліджень.

Постановка завдання. Актуальність пропонуваної розвідки зумовлена необхідністю дослідження віршованих абеток як окремого типу дитячого поетичного дискурсу та їх функціонування в різних лінгвокультурних традиціях.

Мета дослідження полягає у виявленні та зіставленні особливостей віршованих абеток в українській та англійськомовній дитячій поезії, визначенні особливостей їх тематичної організації та основних тенденцій розвитку алфавітної традиції.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких *завдань*: визначити структурні характеристики віршованих абеток як типу тексту; проаналізувати принципи організації тексту та особливості добору мовних одиниць відповідно до алфавітного принципу; здійснити зіставлення українських та англійськомовних віршованих абеток.

Об'єктом дослідження є віршовані абетки в українській та англійськомовній дитячій поезії. *Предмет* дослідження – особливості та тематичні організація сучасних українських і англійськомовних абеток.

Матеріалом дослідження слугували тексти сучасних українських віршованих абеток (друковані видання і тексти, представлені на електронних ресурсах), а також тексти англійськомовних віршованих абеток.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі віршованих абеток у зіставному українсько-англійському аспекті.

Виклад основного матеріалу. Аналіз українських та англійськомовних віршованих абеток засвідчив, що алфавітний принцип є композиційною основою, однак порівняння української та англійськомовної традицій свідчить про різні моделі розвитку алфавітної поезії.

Сучасні українські віршовані абетки. Одним із результатів дослідження сучасної української дитячої поезії стало виявлення значної кількості віршованих абеток як окремого сегмента дитячого поетичного дискурсу. Попередній аналіз дозволив встановити, що впродовж доби незалежності України кількість авторських абеток суттєво зросла, тоді як у радянський період було зафіксовано шість подібних видань, однак три з них належали представникам української діаспори. Це дозволяє говорити про активне формування в сучасній українській літературі окремої традиції віршованої абетки як самостійного жанрового різновиду дитячої поезії.

На відміну від радянського періоду, сучасні українські віршовані абетки демонструють значну диференціацію. Аналіз матеріалу дозволяє виокремити кілька основних груп, виокремлених за домінантними функціональними, тематичними, концептуальними та структурно-організаційними ознаками. Внутрішня логіка пропонованої класифікації абеток охоплює видання, що реалізують конкретні цілі: *навчально-пізнавальні* – сприяти засвоєнню літер, *тематично-концептуальні* – пізнати світ, *історико-культурні* – усвідомити свою культурну й національну належність, *функціонально-спеціалізовані* – сформувати конкретні компетентності та моделі поведінки, *ігрово-експериментальні* – розвинути мовну творчість, уяву й інтерес до гри зі словами.

Першу групу становлять *класичні навчально-пізнавальні абетки*, орієнтовані передусім на ознайомлення дітей з літерами та формування початкових навичок читання. Для абеток цієї групи характерне послідовне представлення

літер алфавіту, поєднання навчальної й ігрової функцій, використання доступної лексики та римованої форми. Такі особливості відповідають традиційній моделі української дитячої абетки, основною метою якої є навчання дітей алфавіту в доступній ігровій формі, наприклад: «*А / Ми абетку розгорнули / І побачили акулу. / В морі плаває вона / І пірнає аж до дна.*» («Абетка» О. Кротюк [12]); «*А / Акула зубаста*» (Г. Чубач «Абетка для малюків» [25]). Однак, у межах навчально-пізнавальних абеток простежуються дві тенденції: *традиційні*, орієнтовані на засвоєння алфавіту через класичну модель «літера → слово → вірш як короткий опис → засвоєння літер алфавіту», та *художньо-ігрові*, у яких дидактична функція поєднується із сюжетністю, гумором, персоніфікацією та мовною грою. На відміну від традиційних навчально-пізнавальних абеток, художньо-ігрові абетки реалізують іншу композиційну схему: «літера → персонажі → сюжетна ситуація → гумористичний ефект → мовна гра → засвоєння алфавіту», що сприяє емоційному залученню дитини та полегшує засвоєння алфавіту. «Абетка» Г. Фальковича характеризується сюжетними або казковими історіями, персоніфікацією, гумором та мовною грою. Наприклад, у вірші про літеру **Г** образ гави антропоморфізується: птах набуває людських рис, прагне прикрасити себе й стає героєм комічної ситуації. Художній ефект посилюється фразеологізмом «біла ворона», який набуває буквального й переносного значення одночасно. Водночас актуалізується часткова алітерація (*гава, гудзики*), наприклад: «*Г Гави тільки темне носить, / Але їй цього не досить: / Тож, вона придбала влітку / Сині гудзики і квітку, / Золоту корону / І хустку червону. / А чомусь її з короною / Дразнять "Білою вороною"*» [23, с. 10].

Другу групу формують *тематично-концептуальні абетки*, у яких алфавітна модель організована навколо конкретних концептуальних сфер, що репрезентують довкілля дитини. Ця група є найчисельнішою та представлена авторськими поетичними текстами, присвяченими живій природі, професіям, гастрономії, транспорту та іншим сферам дитячого досвіду. Зокрема, *аніمالістична* тематика представлена такими абетками: «Звіряча абетка» (І. Андрусяк), «Пухнаста абетка» (Т. Бочарова) та інші. У віршованій абетці «Літери для малят від птахів та звірят» (Т. Прокоф'єва) до літери **Б** пропонуються віршовані рядки: «*Білка любить шишки / Та ще горішки. / Баранець їсть бурячки / І не любить будячки.*» [19, с. 3], для яких характерні: аліте-

рація (*Білка, Баранець, бурячки, будячки* – літера **Б** об'єднує всі ключові слова), паронімічна гра (*бурячки – будячки*), використання зменшувально-пестливих форм (*баранець, бурячки, горішки*), римованість (*шишки – горішки, бурячки – будячки*) та семантичне протиставлення (*любить – не любить*), що сприяє легкому запам'ятовуванню тексту. Рослинна тематика представлена *флористичними, плодово-ягідними* та іншими абетками, серед яких: «Азбука квітів» (В. Кравчук), «Абетка маленького грибника» (С. Пантук), «Абетка зеленої планети» (Н. Земна) тощо. «Цілюща абетка» Г. Чубач репрезентує рослини до кожної літери алфавіту, зокрема наголошуючи на лікувальних властивостях, наприклад до літери **А** пропонується рослина *алтея*: «*А трава алтея – / Нче добра фея: / Нею усі люди / Лікують застуду.*» [27, с. 5].

До тематично-концептуальних належать також *професійно орієнтовані* («Абетка ремесел і професій» (Н. Репета)), *транспортні* абетки («Абетка машин» (І. Сонечко)), *гастрономічні* («Смачна абетка» (Г. Чубач)), *іграшкові* («Іграшкова абетка» (С. Ходос, Ю. Ходос)), *антропонімічні* («Абетка в іменах» (Т. Строкач)), а також *релігійно орієнтовані* («Християнська абетка» (Б. Стельмах)). Окремі видання присвячені природним явищам і сезонним змінам («Осінь золота» (С. Губерначук)).

Третю групу становлять *історико-культурні абетки*, що репрезентують історичну і культурно марковану тематику. У таких виданнях алфавітна модель слугує засобом репрезентації української історії, культури, традицій та регіональної специфіки. До цієї групи належать, зокрема, «Абетка України» (Н. Дичка), «Волинська абетка» (Й. Струцюк). Така функція узгоджується з сучасним розумінням формування ідентичності, витоки якої закладаються на основі національних, культурно-історичних, релігійних чи родинних традицій [2]. На відміну від тематично-концептуальних абеток, вони виконують виразну культурно-ідентифікаційну функцію, оскільки формують у дітей уявлення про національну ідентичність, історію і культурну спадщину України, наприклад, в абетці О. Мамич «Овва як була! Абетка із історії України» до літери **Г** пропонується лексема *гетьман*, що виділена червоним у вірші «*Г – Одна чудова булава / у гетьмана була. / Одна розумна голова / у гетьмана була.*». У примітках наводиться дефініція *гетьман* і приклади *клейнодів* [16].

Окрему групу становлять *функціонально-спеціалізовані абетки*, спрямовані на формування конкретних компетентностей, моделей поведінки

та соціалізацію дитини: «Абетка ввічливості» (Л. Вознюк), «Абетка доброти» (М. Дяченко). Поява таких видань засвідчує розширення функціонального потенціалу сучасної віршованої абетки, яка виходить за межі суто навчального інструмента й набуває виховної, соціалізаційної та просвітницької функцій. «Абетка здоров'я» Т. Бойченко сприяє не лише засвоєнню літер, а й формуванню уявлень про здоровий спосіб життя. Провідним мовностилістичним засобом у віршах цієї абетки є алітерація, наприклад: *«Ш – Шпак шишишину не клює –/ Й так здоров'я в нього є./ А цілющий чай з шишиши –/ Це здоров'я для людини.»* [4, с. 64].

Ще одну групу формують ігрово-експериментальні абетки, у яких простежується тенденція до експериментування з формою, що реалізується через появу графічних, мовно-ігрових та лінгвокреативних різновидів абеток: «Графічна абетка» і «Звукова абетка» (В. Нагорняк), «Акроабетка» (П. Перебийніс). Подібні тексти демонструють трансформацію абетки з дидактичного жанру у простір мовної гри та творчого експерименту. Одним із різновидів ігрово-експериментальних абеток є віршовані абетки-загадки. Так, в «Абетці загадок» І. Сонечко кожна літера репрезентована у формі віршованої загадки, відповідь на яку починається з відповідної літери алфавіту: *«А – Схожий на шишку – кажуть мені,/ Тільки росту я не на сосні./ З півдня далекого їду до вас./ Я – соковитий смачний ... (ананас)»* [22]. Такий прийом активізує асоціативне мислення дитини та спонукає її самостійно встановлювати зв'язок між літерою й словом-відгадкою, стимулюючи пізнавальну активність дитини.

Попередній аналіз дозволив виокремити 134 авторські віршовані абетки, що конструюють мовну, історичну, патріотичну, екологічну, професійну та інші картини світу дитини. Для систематизації матеріалу в Табл. 1 подано корпус сучасних українських віршованих абеток, опрацьованих у межах дослідження. Матеріал дослідження сформовано на основі друкованих видань, а також електронного корпусу українських віршованих абеток, представленого на тематичних ресурсах «Весела абетка» (розділ «Абетки») та «Мала Сторінка» (розділ «Абетки»).

Окремої уваги заслуговує вікова диференціація адресата, яка виявляється у появі спеціалізованих текстів для дошкільнят («Абетка для малюків» Г. Чубач [25]), молодших школярів («Абетка України» Н. Дичка [9]), а також гендерно орієнтованих варіантів, зокрема «Абетка-прозивалка. Хлопчачий варіант» та «Абетка-

прозивалка. Дівчачий варіант» І. Андрусяка [1]. Крім того, сучасна українська традиція демонструє тенденцію до мультимодальності («Абетка» М. Пономаренко [18], «Неслухняна абетка» Н. Кір'ян [10]) та білінгвальності («Українсько-англійська абетка» Г. Крук [13]).

Більшість сучасних українських віршованих абеток мають мультимодальний характер, поєднуючи графему, поетичний текст та ілюстрацію в єдиний візуально-вербальний простір. Наприклад, у «Цікавій абетці» Л. Савчук [21] графема подається на початку сторінки, виділяється кольором у тексті вірша й супроводжується сюжетною ілюстрацією, що візуалізує зміст вірша.

Аналогічний принцип організації простежується і в багатьох інших сучасних друкованих віршованих абетках: «Чарівні літери» Л. Вознюк [7], «Абетка» І. Малковича [15], «Абетка» Г. Фальковича [23], «Абетка» О. Кротюк [12], у яких взаємодія тексту та ілюстрації формує єдиний образний простір. Такі традиційні ілюстровані абетки умовно становлять перший рівень мультимодальності, що реалізується за моделлю «літера + вірш + ілюстрація».

Водночас окремі видання демонструють складніші форми взаємодії семіотичних кодів: літера може інтегруватися в композицію ілюстрації, персоніфікуватися або ставати об'єктом візуального пошуку. У таких трансформованих абетках реалізується другий рівень мультимодальності, заснований на моделі «літера = художній образ».

У «Абетці» М. Пономаренко [18] літера стає частиною зображення: її графічна форма використовується для створення персонажів і предметів, наприклад, **А** інтегрується у зображення абрикосів, **Б** – буряка, набуваючи антропоморфних рис. Унаслідок цього графема виконує не лише номінативну, а й образотворчу функцію, полегшуючи дитині встановлення асоціативних зв'язків між літерою та позначуваним об'єктом.

Різні способи реалізації другого рівня мультимодальності простежуються і в інших друкованих виданнях сучасних українських віршованих абеток. Так, в «Алфавітних усмішках» Г. Чубач [26] літера персоніфікується і стає самостійним персонажем твору, тоді як у «Неслухняній абетці» Н. Кір'ян [10] графема інтегрується в ілюстрацію як об'єкт візуального пошуку, спонукаючи дитину до взаємодії з текстом і малюнком. У «Абетці ремесел і професій» Н. Репети [20] літера входить до композиції предметного світу, стаючи елементом ілюстрації. Отже, мультимодальність є однією з провідних тенденцій розвитку сучас-

Таблиця 1

Корпус сучасних українських віршованих абеток за класифікаційними групами

Основні групи сучасних українських віршованих абеток	Назва віршованої абетки (автор)
Класичні навчально-пізнавальні	традиційні: «Абетка» (О. Кротюк), «Абетка для малюків» (Г. Чубач), «Абетка» (Ю. Трофімов), «Абетка» (І. Малкович), «Буква слово починає» (Н. Поклад), «Абетка» (А. Григорук), «Абетка» (Г. Чубач), «Чарівні літери» (Л. Вознюк), «Абетка» (Л. Савчук), «Абетка» (Г. Римар), «Абетка» (І. Січовик), «Корисна абетка» / «Жива абетка» (І. Сонечко), «На що схожі букви» (І. Сонечко), «Улюблена абетка» (І. Сонечко), «Абетка» (Г. Кравець), «Дивовижна абетка» (Н. Топоровська), «Віршована Абетка» (Н. Граціанова), «Абетка» (С. Кримовська), «Абетка» (М. Артимович), «Абетка» (В. Бондаренко), «Абетка дошкільняти» (Д. Вітюк), «Власна абетка» (Л. Говорко), «Твоя абетка» (Л. Голота), «Цікавий світ» (Н. Гуркіна), «Лісова прогулянка» (Н. Гуркіна), «Український алфавіт» (В. Дзюба), «Абетка» (С. Дідух-Романенко), «Букварик для малят» (А. Зеленська), «Абетка» (Л. Коваль), «Абетка» (О. Кононенко), «Абетка» (А. Лимич), «Грайлива абетка» (І. Лучук), «Абетка схожості» (М. Морозенко), «Жвава абетка» (М. Морозенко), «Веселий букварик» (М. Попадюк), «Абетка» (О. Радущинська), «Буква до букви» (Г. Храпач), «Абетка» (Н. Матюх), «Абетка» (І. Мацко), «Мамина абетка» (М. Мельничук); художньо-ігрові: «Алфавітні усмішки» (Г. Чубач), «Абетка» (Г. Фалькович), «Абетка про дивовижний світ навкруги» (Г. Римар), «Неслухняна абетка» (Н. Кір'ян), «Веселе місто Алфавіт» (Т. Коломієць), «Абетка» (Ж. Вовк-Череміш), «Абетка для малечі» (П. Залевський), «Абетка» (В. Лучук), «Мандрівна абетка» (М. Прокопець);
Тематично-концептуальні	аніمالістичні: «Звіряча абетка» (І. Андрусяк), «Пухнаста абетка» (Т. Бочарова), «Котяча абетка» (С. Ф. Ромашук), «Абетка тваринного світу» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Літери для малят від птахів та звірят» (Т. Прокоф'єва), «Абетка зоопарку» (В. Кравчук), «Жива абетка» (В. Івченко), «Кумедна абетка» (Р. Курмашев), «Абетка» (О. Єна), «Абетка від котів і киць» (С. Зінчук), «Абетка небилиць про риб, тварин і птиць» (В. Кленц), «Твій букварик» (С. Шаповалов), «Абетка про тварин» (В. Турчин); рослинні: «Квіткова абетка» (Л. Верьовка), «Лісова абетка» (В. Сапон), «Абетка рослинного світу» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Азбука квітів» (В. Кравчук), «Абетка маленького грибника» (С. Пантюк), «Абетка зеленої планети» (Н. Земна), «І в городі, і в саду – всі літери знайду!» (М. Пономаренко); антропонімічні: «Абетка для хлопчаків» та «Абетка для дівчат» (Т. Череватенко), «Абетка в іменах» (Т. Строкач), «Абетка-прозивалка. Хлопчачий варіант» та «Абетка-прозивалка. Дівчачий варіант» (І. Андрусяк); гастрономічні: «Смачна абетка» (Г. Чубач), «Смачна абетка» (І. Сонечко), «Смачні букви» (Н. Гуркіна), «Солодка абетка» (С. Дідух-Романенко), «Городня азбука» (О. Юшук); релігійно орієнтовані: «Абетка для янголят» (О. Мамич), «Християнська абетка» (Б. Стельмах), «Молитва абеткова» (К. Преславський), «Абетка для малят» (Т. Маршалова); професійно орієнтовані: «Абетка ремесел і професій» (Н. Репета), «Цей шапкар у Львові жив» (Н. Репета); іграшкові: «Іграшкова абетка» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Мої улюблені цяцки» (М. Морозенко); природні явища і сезонні зміни: «Осінь золота» (С. Губерначук); транспортні: «Абетка машин» (І. Сонечко);
Історико-культурні	«Козацька абетка» (О. Кононенко), «Абетка історична» (О. Лупія), «Абетка із історії України» (О. Мамчич), «Абетка України» (Н. Дичка), «Волинська абетка» (Й. Струцюк), «Кримська абетка» (В. Латанський), «Абетка» (В. Терен), «Міфічна абетка» (Т. Копилова), «Українська абетка» (Л. Яковенко), «Рідна абетка українця» (Н. Волотовська), «Українська азбука» (О. Сенатович), «У краєзнавчому музеї. Азбука для Левка» (О. Сенатович), «Абетка Українна» (Л. Сердуніч), «Віршована абетка» (М. Щербак);
Функціонально-спеціалізовані	«Абетка здоров'я» (Т. Бойченко), «Абетка ввічливості» (Л. Вознюк), «Абетка доброти» (М. Дяченко), «Абетка дошкільника-пішохода» (О. Радущинська), «Військова абетка» (Т. Строкач), «Героїчна абетка» (Т. Кузьменко, В. Калина), «Абетка маленьких переможців» (колектив авторів), «Ввічлива абетка» (І. Сонечко), «Школярікова абетка» (С. Пірог);
Ігрово-експериментальні	«Звукова абетка» (В. Нагорняк), «Графічна абетка» (В. Нагорняк), «Загадки до абетки» (Ю. Смаль), «Загадкова абетка» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Зимовий абетцедарій. А у нас зима» (Н. Колодяжна), «Абетка загадок» (І. Сонечко), «Сонячний букварик» (Л. Біленька), «Абетка» (С. Бондаренко), «Абетка-лічилка» (Л. Голота), «Абетка на захист мови» (Л. Долик), «Весела абетка» (О. Криштанович), «Зоряна Сівба. Акроабетка» (П. Перебийніс), «Абетка в скоромовках» (Г. Равенський), «Походеньки букв» (О. Радущинська), «Як кажан ярмаркував. Перевернута абетка» (О. Сенатович), «Куда поділась буква Я?» (О. Січка), «Акровіршова абетка» (Н. Скоропльот), «Я – абеточка твоя» (М. Деленко).

ної української віршованої абетки і реалізується в різних моделях взаємодії вербальних і візуальних компонентів.

Таким чином, сучасна українська традиція віршованих абеток характеризується не лише кількісним зростанням, а й суттєвою тематичною, функціональною та структурною диференціацією, розширенням вікової адресації, активним використанням мультимодальних засобів. На відміну від радянського періоду, коли віршовані абетки залишалися периферійним явищем, у сучасній українській дитячій літературі вони сформували окремий динамічний сегмент дитячого поетичного дискурсу.

Англійськомовні абетки. Аналіз англійськомовної традиції дозволяє простежити поступову еволюцію алфавітної поезії від дидактичних моделей до експериментальних і мультимодальних форм. Класичні римовані абетки XVIII–XIX ст., зокрема «A was an Apple Pie» («А було яблучним пирогом»), сформували базову модель організації алфавітних текстів. Для класичних англійськомовних абеток характерними були чітка алфавітна послідовність, римована структура та домінування навчально-дидактичної функції [32, с. 156].

Подальший розвиток жанру пов'язаний з нонсенс-поезією Едварда Ліра (Edward Lear), який переосмислив традиційну модель абетки, трансформувавши її з навчального інструмента в структурний механізм мовної гри та нонсенсу [44]. У його «Illustrated Nonsense Alphabets» («Ілюстровані нонсенс-алфавіти») алфавіт зберігає структурну функцію, проте дидактична спрямованість поступається мовному експерименту, наприклад: «A was once an ant,/ Tiny/ Busy,/ Speedy,/ Shiny/ In the ground/ Little ant!»; «A tumbled down, and hurt his Arm, against a bit of wood.» [39]. Показово, що Е. Лір звертається до традиційного образу *Apple Pie* (яблучний пиріг), відомого з класичних дидактичних абеток, однак трансформує його засобами нонсенсу, звукової гри та оказіонального словотворення, наприклад: «A was once an apple pie,/ Pidy/ Widy/ Tidy/ Pidy/ Nice insidy/ Apple Pie!» [39].

Новий етап розвитку репрезентує творчість Доктора Сьюза (Dr. Seuss). Так, у книзі «Dr. Seuss's ABC» («Абетка Доктора Сьюза») алфавітна структура поєднується з ритмом, алітерацією, мовною (фонологічною) грою та словотворчими експериментами [49], наприклад: «BIG D,/ little d,/ what begins with D?/ David Donald Doo/ dreamed/ a dozen doughnuts/ and/ a duck-dog, too.» [33, с. 12]. У наведеному прикладі мовна гра реалізується

через інтенсивну алітерацію (повтор початкового приголосного [d]), повтори назв літер, ритмічну організацію тексту, оказіональне словотворення (*a duck-dog*), а також графічну гру, що виявляється у використанні великих і малих літер (*BIG D – little d*), їх кольоровому виділенні та просторовому розміщенні на сторінці. Авторська ілюстрація реалізує функцію візуальної конкретизації: описаний у тексті сон Девіда Дональда Ду (*David Donald Doo*) отримує графічне втілення у вигляді хмаринки-сновидіння (*dreamed*), де зображено дюжину пончиків (*a dozen doughnuts*) та вигадану істоту (*a duck-dog*). Така взаємодія вербального й візуального кодів формує мультимодальний наратив, підсилюючи ігровий потенціал процесу засвоєння алфавіту.

Подальший розвиток цієї тенденції простежується в іншому віршованому тексті автора – «On Beyond Zebra!» («За межі Зебри!»), де автор свідомо виходить за межі традиційного алфавіту, створюючи вигадані літери та нові мовні одиниці – оказіоналізми. Подібний підхід демонструє трансформацію абетки з інструмента навчання у простір лінгвокреативності поета, наприклад: «My alphabet starts where your alphabet ends!/ My alphabet starts with this letter called YUZZ./ It's the letter I use to spell Yuzz-a-ma-Tuzz.» [34, с. 14], де YUZZ – це перша літера вигаданого алфавіту, а *Yuzz-a-ma-Tuzz* – оказіональна назва фантастичної істоти, утворена для демонстрації функціонування цієї літери. Графічний образ літери YUZZ сформовано шляхом поєднання графом Y, U та ZZ, що візуально відображає процес авторського конструювання нового алфавіту. Поруч зображено фантастичну істоту *Yuzz-a-ma-Tuzz*, назва якої утворена від цієї вигаданої літери.

Паралельно активно розвиваються ілюстровані абетки (*alphabet picturebooks / illustrated alphabet books*), у яких алфавітний принцип реалізується переважно через взаємодію тексту й ілюстрацій. На відміну від традиційних римованих абеток, частина таких видань ґрунтується на принципі алітерації («The Alphabet Book» (P. D. Eastman) / «Абетка» (Ф. Д. Істмен) [35], «Alligators All Around: An Alphabet» (Maurice Sendak) / «Алігатори звідусіль: абетка» (Моріс Сендак) [45], «Animalia» (Graeme Base) / «Анімалія» (Грем Бейз) [29]), тоді як інші розширюють можливості жанру завдяки наративним мініісторіям і складнішій мультимодальній організації сторінки («Once Upon an Alphabet» (Oliver Jeffers) / «Одного разу в абетці» (Олівер Джефферс) [38]), проте незмінно поєднують алфавітну організацію, мовну гру та мультимодальність. Такий підхід свідчить про подальше розширення жанрових можливостей алфавітної

книги. Показово, що більшість зазначених абеток створені авторами-ілюстраторами (author-illustrators), які поєднують текстову й візуальну складові в межах єдиного авторського задуму. Це забезпечує високий рівень мультимодальної інтеграції та сприяє формуванню цілісної художньої концепції алфавітної книги.

Окремий напрям формують постмодерні та експериментальні abecedaries, у яких традиційна дидактична функція навмисно порушується або переосмислюється. До них належать «The Utter Zoo: An Alphabet» («Неймовірний зоопарк: абетка») [37] та «The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing» («Гешлікрамбські малюки: або, Після прогулянки») (Edward Gorey / Едвард Горі) [36], сатирична «Uncle Shelby's ABZ Book» («АБЗ-книга дядечка Шелбі») (Shel Silverstein / Шел Сільверстейн) [47], а також «The Z Was Zapped: A Play in Twenty-Six Acts» («Літеру Z вражено: п'єса у двадцяти шести діях») (Chris Van Allsburg / Кріс Ван Оллсбург) [50] – експериментальна ілюстрована абетка, побудована у формі театральної п'єси, у якій алфавітна структура поєднується з візуальним наративом і лаконічними сценічними ремарками. У подібних текстах алфавіт виступає не стільки навчальним механізмом, скільки композиційним каркасом для мовної гри, художнього експерименту та іронії.

У контексті дослідження англійськомовної традиції абеток «Uncle Shelby's ABZ Book» Шела Сільверстейна репрезентує так звану антиабетку або пародійну абетку [48]. Зокрема, «Uncle Shelby's ABZ Book» засвідчує трансформацію алфавітної книги з суто навчального видання на самостійний художній твір із виразною сатиричною функцією. Це видання, зберігаючи традиційну структуру «від А до Z», демонструє перехід жанру до сатири, абсурду та літературного експерименту, наприклад, на літеру *E* (egg) автор радить кинути яйце вгору (“*take an egg and throw it as/ high as you can*”). Це абсурдна порада – інверсія дидактичної функції, а поєднання провокативного гумору в тексті й карикатурної ілюстрації підсилює комічний ефект.

«The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing» Е. Горі репрезентує модель постмодерної пародійної абетки [46], у якій традиційна навчальна структура «А–Z» поєднується з нонсенсом, чорним гумором і деконструкцією традиційного уявлення про дитячу абетку як винятково безпечний навчальний текст. «The Utter Zoo: An Alphabet» Е. Горі є показовим зразком ігрово-експериментальної нонсенсової абетки, у якій традиційна алфавітна структура поєднується з авторськими оказіоналізмами, фантастич-

ними істотами та поетичними двовіршами, наприклад: «*The Ampoo is intensely neat,/ Its head is small, likewise its feet.*» [37].

Отже, англійськомовна традиція абеток демонструє поступову зміну функціональної парадигми: від дидактичної моделі XVIII–XIX ст. до сучасних мультимодальних, лінгвокреативних і постмодерних форм. Підсумовуючи, аналіз корпусу дозволяє умовно виокремити основні напрями розвитку англійськомовних абеток:

- традиційні дидактичні римовані абетки («A was an Apple Pie», «The New England Primer»);
- нонсенси-абетки (Edward Lear «Illustrated Nonsense Alphabets»);
- поетично-ігрові абетки (Dr. Seuss «Dr. Seuss's ABC», «On Beyond Zebra!»);
- ілюстровані абетки (alphabet picturebooks / illustrated alphabet books), серед яких:
 - візуально-алітеративні (M. Sendak «Alligators All Around»; P. D. Eastman «The Alphabet Book»);
 - наративні мультимодальні (O. Jeffers «Once Upon an Alphabet»);
 - арт-абетки (G. Base «Animalia»);
 - постмодерні та експериментальні абетки (abecedaries) (E. Gorey «The Utter Zoo: An Alphabet», «The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing», S. Silverstein «Uncle Shelby's ABZ Book», Ch. Van Allsburg «The Z Was Zapped: A Play in Twenty-Six Acts»).

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що віршовані абетки є особливим типом дитячого поетичного тексту, у якому алфавітний принцип виконує не лише дидактичну, а й текстоорганізувальну функцію, визначаючи добір мовних засобів, тематичну організацію та композицію твору.

Аналіз українського й англійськомовного ілюстративного матеріалу дозволив виявити як спільні, так і відмінні риси. Для обох традицій характерними є алфавітний принцип побудови, ритмомелодійна організація, використання рими, алітерації та інших засобів фонетичної виразності. Водночас українські віршовані абетки тяжіють до тематичної цілісності, розгорнутих сюжетних мініатюр і широкого використання національно-культурних реалій, тоді як англійськомовна традиція демонструє більшу увагу до фонологічної гри, словотворчої креативності, нонсенсу та експериментальних форм організації тексту.

В українській дитячій поезії віршована абетка сформувалася як окремий поетичний жанр, представлений навчально-пізнавальними, тематично-концептуальними, історико-культурними, функціонально-спеціалізованими та ігрово-експериментальними різновидами. Однією з провідних тенденцій розвитку

сучасних українських віршованих абеток є посилення мультимодальності, за якої графічний образ літери та ілюстративний компонент стають невід'ємними складниками художньої структури твору, поєднуючи навчальну, естетичну та ігрову функції.

В англійськомовній традиції алфавітний принцип поступово виходить за межі класичної дидактичної віршованої абетки та дедалі частіше функціонує як композиційний механізм організації різних типів «alphabet books» (абеток), поєднуючись із фонологічною грою, мультимодальністю та експериментальними художніми рішеннями.

Отже, кількісні, структурні та функціональні відмінності між українською й англій-

ськомовною традиціями відображають не лише різний ступінь поширення цього різновиду дитячої літератури, а й різні напрями розвитку алфавітної поезії. Якщо українська традиція зберігає віршовану абетку насамперед як самостійний поетичний жанр, то англійськомовна – демонструє розширення сфер застосування алфавітного принципу та його інтеграцію в нові мультимодальні й експериментальні форми дитячої книги. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні мультимодальності та функціонуванні сучасних віршованих абеток у різних лінгвокультурних традиціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусак І. Абетка-прозивалка. Віршики. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 128 с.
2. Барабаш С. М. Проблема формування індивідуальності та національної ідентичності дитини війни у фантастичній повісті Анастасії Геращенко «Грудень драконів». *Закарпатські філологічні студії*. 2026. Вип. 45. Т. 3. С. 210–215. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2026.45.3.36
3. Богданець-Білоskalенко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки XIX ст. – 50-ті роки XX ст.) : дис. канд. пед. наук : за спец. 13.00.01. К., 2007. 216 с.
4. Бойченко Т. Абетка здоров'я. Київ : Освіта, 1997. 72 с.
5. Бондарчук О. Українські букварі XIX – початку XX століття у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені ВО Сухомлинського. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 2. С. 40-43.
6. Весела абетка. Абетки. URL: <https://abetka.ukrlife.org/abetki.html> (дата звернення: 15.06.2026).
7. Вознюк Л. Чарівні літери. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 32 с.
8. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Український буквар. Історія і сучасність. *III Міжнародний конгрес українців*. Х. 1996. С. 44–50.
9. Дичка Н. Абетка України. Київ : Смолоскип, 2011. 58 с.
10. Кір'ян Н. Неслухняна абетка. Київ : Сім кольорів, 2017. 40 с.
11. Космеда Т. «Дух» літери, або буква – першоелемент лінгвокультури: відкрита лекція. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2020. 84 с.
12. Кротюк О. Абетка. Львів : Видавництво Старого Лева, 2011. 34 с.
13. Крук Г. Українсько-англійська абетка. Київ : Фонтан казок, 2016. 35 с.
14. Мала Сторінка. Вірші про абетку і літери, абетки в картинках. URL: <https://mala.storinka.org/> (дата звернення: 15.06.2026).
15. Малкович І. Абетка. Київ : Видавництво "А-ба-ба-га-ла-ма-га", 1992. 36 с.
16. Мамич О. Овва як була! Абетка із історії України. Київ : Портал, 2021. 72 с.
17. Німчук В. В. Визначна пам'ятка вітчизняного друкарства. Буквар Івана Федорова. Київ : «Дніпро», 1975. С. 82–96.
18. Пономаренко М. Абетка: І в городі, і в саду – всі я літери знайду! Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 6 с.
19. Прокоф'єва Т. Літери для малят від птахів та звірят. Харків : Pantheon, 2024. 17 с.
20. Репета Н. Абетка ремесел і професій. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 36 с.
21. Савчук Л. Цікава абетка. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 36 с.
22. Сонечко І. Абетка загадок. Харків : Ранок, 2018. 18 с.
23. Фалькович Г. Абетка. Харків : Mikko : Прінт-Сервіс, 2011. 71 с.
24. Чубач Г. Абетка. Тернопіль : Книжна Хата, 2006. 34 с.
25. Чубач Г. Абетка для малюків. Тернопіль : Книжкова хата, 2020. 9 с.
26. Чубач Г. Алфавітні усмішки : вірші. Харків : Ранок : Веста, 2002. 55 с.
27. Чубач Г. Цілюща абетка. Київ : Classica, 2019. 38 с.
28. Шаркань В. В. Мова і правопис Букваря Тараса (1861). *Шевченкознавчі студії*. 2009. Вип. 20. С. 272–285.
29. Base G. Animalia. New York : Harry N. Abrams, 1986. 32 p.
30. Both-de Vries A. C., Bus A. G. Visual processing of pictures and letters in alphabet books and the implications for letter learning. *Contemporary Educational Psychology*. 2014. Volume 39. Issue 2. P. 156-163.

31. Chiong C., DeLoache J. S. Learning the ABCs: What Kinds of Picture Books Facilitate Young Children's Learning? *Journal of Early Childhood Literacy*. 2013. Vol. 13. No. 2. P. 225–241. DOI: 10.1177/1468798411430091.
32. Coffman G. A., Spohn J. J. From A to Z: Using Alphabet Books as an Instructional Tool with Older Readers. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*. 1996. Volume 37. Issue 1. P. 3-15.
33. Dr. Seuss. *Seuss's ABC*. New York : Random House, 1963. 63 p.
34. Dr. Seuss. *On Beyond Zebra!* New York : Random House, 1955. 54 p.
35. Eastman P. D. *The Alphabet Book*. New York : Random House Books for Young Readers, 2000. 36 p.
36. Gorey E. *The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing*. New York : Simon & Schuster, 1963. 64 p.
37. Gorey E. *The Utter Zoo: An Alphabet*. New York : Simon & Schuster, 1967. 64 p.
38. Jeffers O. *Once Upon an Alphabet: Short Stories for All the Letters*. London : HarperCollins Children's Books, 2014. 112 p.
39. Lear E. *The Complete Nonsense and Other Verse*. London : Penguin Books, 2006. 624 p.
40. Lewis D. *Reading Contemporary Picturebooks: Picturing Text*. London : RoutledgeFalmer, 2001. 184 p.
41. Nikolajeva M., Scott C. *How Picturebooks Work*. New York : Garland Publishing, 2001. 293 p.
42. Nodelman P. A is for... What? The Function of Alphabet Books. *Journal of Early Childhood Literacy*. 2001. 1(3). P. 235–253. DOI: 10.1177/14687984010013001.
43. Roberts T. A., Vadasy P. F., Sanders E. A. Preschoolers' Alphabet Learning: Letter Name and Sound Instruction, Cognitive Processes, and English Proficiency. *Early Childhood Research Quarterly*. 2018. Vol. 44. P. 257–274. DOI: 10.1016/j.ecresq.2018.04.011.
44. Sanjuán M. Illustrated alphabet books as aesthetic and literary "devices": An approach to their poetics. *Ocnos*. 2015. Vol. 14. P. 42–64. DOI: 10.18239/ocnos_2015.14.04.
45. Sendak M. *Alligators All Around: An Alphabet*. New York : HarperCollins Publishers, 1962. 32 p.
46. Shortsleeve K. Edward Gorey, Children's Literature, and Nonsense Verse. *Children's Literature Association Quarterly*. 2002. Vol. 27. No. 1. P. 27–39.
47. Silverstein S. *Uncle Shelby's ABZ book : a primer for tender young minds*. New York : Simon & Schuster, 1985. 80 p.
48. Thomas J. T. Jr. The Panel as Page and the Page as Panel: Uncle Shelby and the Case of the Twin ABZ Books. *Children's Literature Association Quarterly*. 2012. Vol. 37. No. 4. P. 477–488.
49. Trafton M. G. ABC Books. *Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society* / ed. P. S. Fass. Vol. 1. New York : Macmillan Reference USA, 2004. P. 3–5.
50. Van Allsburg Ch. *The Z Was Zapped: A Play in Twenty-Six Acts*. Boston : Houghton Mifflin, 1987. 56 p.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026